

УДК 346.21

А.В. Смітюх,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

М.Ю. Пенчукова,

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА КОРПОРАТИВНІ ЧАСТКИ

Анотація. У статті досліджуються правові норми законодавства України та інших держав, відповідно до яких здійснюється звернення стягнення на частки у статутних (складених) капіталах господарських товариств та паї у виробничих кооперативах за боргами учасників (членів) відповідних корпоративних підприємств, висвітлюється проблема праворозуміння в цій сфері та пропонуються універсальні правові засади, відповідно до яких має відбуватися звернення стягнення на корпоративні частки незалежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства.

Ключові слова: частки, звернення стягнення, господарські товариства, корпоративні підприємства.

Постановка проблеми. Досить поширеною є ситуація, у якій учасник корпоративного підприємства виявляється боржником, що не має достатньо майна, щоб задовольнити вимоги кредитора.

Отже, повстає питання: чи може кредитор задовольнити свій майновий інтерес тим чи іншим чином за рахунок майнової участі боржника у корпоративному підприємстві.

Ситуація є однозначною якщо йдеться про акціонерне товариство: оскільки частка учасника АТ (акціонера) є акцією, тобто — цінним папіром, на неї безумовно може бути звернене стягнення за процедурою виконавчого провадження. Як наслідок, частка продається за процедурою торгів, кредитор отримує відповідні

кошти від її продажу, власник акції (акціонер, учасник АТ) змінюється.

Утім, якщо йдеться про інші види корпоративних підприємств, виникають проблеми, пов'язані із суперечливим характером правового регулювання, правозастосування та відсутності єдності у поглядах дослідників на належну модель звернення стягнення у таких випадках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням звернення стягнення на частку у статутному (складеному) капіталі приділяли увагу такі дослідники як О. Беліков, О. Воловик, Р. Калінін, В. Кравчук, утім, на нашу думку, запропоновані ними підходи до розв'язання цих проблем не дозволяють вирішити їх у повному обсязі.

Мета цієї статті полягає у формулюванні правових засад, відповідно до яких повинно відбуватися звернення стягнення на корпоративну частку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пункт 1 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» називає серед заходів примусового виконання рішень звернення стягнення на цінні папери, інше майно (майнові права), корпоративні права боржника [1, ст. 10].

З іншого боку, норми корпоративного права передбачають норми, подекуди — суперечливі, у яких закріплені два відмінні, конкуруючі підходи, що передбачають звернення стягнення не на корпоративні права, а або на частку учасника, або безпосередньо на майно корпоративного підприємства, учасником якого є боржник. Другий підхід, фактично, слід розглядати як виняток з правила, переданого ч. 3 ст. 96 ЦК України, згідно якої юридична особа не несе відповідальності за зобов'язаннями її учасника, крім випадків, які встановлені установчими документами чи передбачені у законі [2, ст. 96].

Отже, щодо повних та командитних товариств ст. 73 Закону України «Про господарські товариства» встановлює, що звернення стягнення *на частку учасника* в повному товаристві за його власними зобов'язаннями *не допускається*. При недостатності майна учасника для покриття боргів за зобов'язаннями кредитори можуть вимагати у встановленому порядку *виділення частки* учасника-боржника, при цьому решта учасників вправі з метою збереження товариства виділити частку учасника-боржника в грошовій або натуральній формі відповідно до балансу, складеного на день вибуття такого учасника з товариства [3, ст. 73].

Якщо перше речення цієї норми містить заборону звернення стягнення

на частку, у другому реченні частка у складеному капіталі товариства вочевидь ототожнюється з частиною майна товариства, що виділяється з метою задоволення вимог кредиторів.

Стаття 131 ЦК України містить норму з того самого питання, відповідно до якої звернення стягнення *на частку учасника* у складеному капіталі повного товариства за його власними зобов'язаннями *допускається* тільки у разі недостатності іншого майна для задоволення вимог кредиторів. У разі недостатності майна учасника повного товариства для виконання його зобов'язань перед кредиторами вони можуть вимагати у встановленому порядку *виділу частини майна* повного товариства, пропорційної частці учасника-боржника у складеному капіталі товариства. Частина майна повного товариства, пропорційна частці учасника-боржника у складеному капіталі, виділяється у грошовій формі чи в натурі відповідно до балансу, складеного на момент вибуття такого учасника з товариства [2, ст. 131].

Можна бачити, що якщо ст. 73 Закону України «Про господарські товариства» говорить про неможливість звернення стягнення на частку учасника, ст. 131 ЦК України дозволяє таке стягнення, знову ж таки, змішуючи частку у складеному капіталі з частиною майна товариства.

У тому, що стосується товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, ст. 146 ЦК України та ст. 57 Закону України «Про господарські товариства» містять ідентичні положення: частини перші цих статей визначають, що звернення стягнення *на частину майна* товариства з обмеженою відповідальністю, *пропорційну частці учасника товариства у статутному капіталі*, за його особистими боргами допускається лише

у разі недостатності у нього іншого майна для задоволення вимог кредиторів. Кредитори такого учасника мають право вимагати від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника у статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Частини другі зазначених статей встановлюють, що *частина майна, що підлягає виділу*, або обсяг коштів, що становлять її вартість, встановлюється згідно з балансом, який складається на дату пред'явлення вимог кредиторами. Звернення стягнення *на всю частку учасника* в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю припиняє його участь у товаристві.

Можна бачити, що у наведеній вище нормі йдеться водночас про “звернення стягнення *на частину майна товариства*” та “звернення стягнення *на частку учасника* в статутному капіталі товариства”, отже, постає питання — за рахунок, власне, чого кредитор задовольнятиме свій майновий інтерес?

Нарешті, щодо виробничих кооперативів ч. 3 ст. 27 ЗУ «Про кооперацію» [4, ст. 27] та ст. 108 ГК України [5, ст.108] передбачають, що кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями своїх членів, натомість, ч. 5 ст. 166 ЦК України встановлює, що звернення стягнення на пай члена виробничого кооперативу за його власними зобов'язаннями допускається лише у разі недостатності у нього іншого майна у порядку, встановленому статутом кооперативу і законом. Тут ми стикаємось з проблемою понятійного апарату Закону України «Про кооперацію», ст. 2 якого визначає пай як майновий поворотний внесок члена (асоційованого члена)

кооперативу у створення та розвитку кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки. Отже, пай виявляється аналогом вкладу до статутного капіталу господарського товариства, і, водночас — частки у статутному капіталі. Таким чином незрозуміло, на що звертається стягнення — на індивідуально визначене майно, яке передав член кооперативу або на абстрактну частину пайового фонду.

Таким чином, якщо законодавство про виконавче провадження передбачає звернення стягнення на корпоративні права за процедурою виконавчого провадження, корпоративне право містить внутрішньо недосконалі та суперечливі норми у яких звернення стягнення на частку у капіталі товариства конкурує із зверненням стягнення на майно товариства.

В.М. Кравчук з цього приводу зауважує, що частка у статутному капіталі товариства і частка в майні товариства — це взаємопов'язані, але не тотожні поняття. Законодавець фактично встановлює не заборону звертати стягнення на частку в товаристві, а спеціальний механізм такого стягнення. Його специфіка полягає у тому, що об'єктом стягнення є не частка у статутному капіталі, а частка в майні товариства, пропорційна розміру частки у статутному капіталі. Таке регулювання, на думку В.М. Кравчука, має свою логіку: у результаті звернення стягнення на частку в майні товариства у товариства не з'являється новий учасник (кредитор учасника-боржника або особа, котра придбає частку з прилюдних торгів), а лише зменшується його майнова маса на виділену частку учасника-боржника. У такий спосіб законодавець захищає інших учасників товариства від появи

небажаних «гостей»-кредиторів. Вони мають право претендувати лише на майнові права учасника-боржника і аж ніяк не впливають на управління товариством [6].

У свою чергу Р.С.Калінін вважає, що має відбуватися звернення стягнення на корпоративні права, причому — на майнові: звернення стягнення на немайнові корпоративні права на думку цього дослідника, слід уможливити тільки у випадках нереалізації майна юридичної особи тричі поспіль, встановивши єдиний нормативно-правовий механізм стягнення на корпоративні права незалежно від виду юридичної особи та передбачивши визначення дійсної ринкової власності корпоративних прав, а не вартість частки в майні за даними бухгалтерського обліку. Також Р.С. Калінін вважає за доцільне закріпити визначення корпоративних прав у Законі України «Про виконавче провадження» [7, с. 186-187].

Утім, слід зауважити, що на практиці відбувається звернення стягнення саме на майно товариство, а не на частку учасника у статутному капіталі як певний об'єкт прав: здійснюється виділ майна товариства на користь кредитора і частка відповідного учасника зменшується або зникає. Такий підхід негативно впливає на підприємницьку діяльність товариства, адже бізнес зазнає певного втручання, за наслідками якого належна товариству майнова маса зменшується, у першу чергу — за рахунок ліквідних активів на які, як правило, звертається стягнення.

Щодо процедури звернення стягнення висловлюються такі думки.

В.М. Кравчук вважає, що звернення стягнення на частку в статутному капіталі слід проводити виключно в порядку виконавчого провадження: у

разі постановлення судового рішення про звернення стягнення на частку, кредитори звертаються до товариства з вимогою задовільнити їх вимоги до учасника за рахунок дійсної вартості частки. З моменту надходження такої вимоги частка підлягає обов'язковому викупу та переходить у власність товариства за її дійсною вартістю. Натомість, товариство повинно виконати вимоги кредиторів в межах дійсної вартості частки учасника-боржника. Корпоративні правовідносини за участю боржника припиняються. У подальшому частка може бути відчужена третім особам або ж на її вартість може бути зменшено статутний капітал [6].

О. Беліков пропонує механізм, за яким підприємство-кредитор звертається з позовною заявою до підприємства, учасником якого є боржник, про виплату вартості частини майна товариства, пропорційно частці учасника в статутному капіталі, або про виділ відповідної частки майна для звернення на нього стягнення. Оскільки останнє допускається лише у разі відсутності в боржника іншого майна для задоволення вимог кредиторів, то обставинами, що обґрунтовують вимоги стягувача до іншого товариства, є наявність рішення суду про стягнення грошових коштів та наявність акта державного виконавця про відсутність у боржника майна, на яке може бути звернено стягнення [8].

О. Воловик пропонує дещо інший порядок: за наявності судового рішення про стягнення з боржника — учасника боргу на вимогу кредиторів товариство зобов'язане, а учасники мають право сплатити кредиторам дійсну вартість частки або задовільнити вимоги кредиторів в інший спосіб протягом одного місяця. Учасники користуються переважним правом викупу

частки, при цьому у випадку сплати частки товариством статутний капітал зменшується, а частка анулюється. У разі якщо товариство або учасники не виплатять вартості частки, на майно товариства в межах дійсної вартості частки учасника накладається стягнення в порядку виконання судових рішень [9, с. 60].

На практиці має місце неоднакове застосування положень про звернення стягнення на майно господарського товариства, зокрема — ТОВ, а саме статті 149 ЦК України у справах із подібних правовідносин судом касаційної інстанції: в одних випадках суди виходять з того, що в процесі виконання рішення про стягнення боргу право на звернення до суду має державний виконавець у порядку статті 379 ЦПК України з клопотанням про виділення частки майна боржника в майні товариства, учасником якого він є, в інших вважають, що право вимоги виділення частки для звернення стягнення мають лише кредитори, які мають майнові вимоги до боржника, а не державний виконавець [10].

Якщо проаналізувати досвід інших країн, то наприклад, ст. 25 Федерального Закону Російської Федерації “Про товариства з обмеженою відповідальністю” встановлює можливість кредитора звернути стягнення на частку або на частину частки на підставі судового рішення у разі, якщо боржник не має іншого майна, або у позасудовому порядку на підставі договору застави. Також даний закон закріплює, якщо протягом трьох місяців з моменту звернення кредитора товариство або його учасники не виплатять дійсну вартість частки (встановлюється на підставі даних бухгалтерської звітності за останній звітний період до моменту звернення кредитора), то звернення стягнення на частку буде

здійснюватися шляхом її продажу з публічних торгів [11, ст. 25].

Інакше дане питання регламентується у Законі Республіки Армєнія “Про товариства з обмеженою відповідальністю”, який визначає, що у випадку отримання вимоги кредитора щодо звернення стягнення на частку учасника товариства, у разі недостатності у нього іншого майна, інші учасники товариства мають 1 місяць для викупу цієї долі, якщо вони не реалізують своє право на викуп, то дане право виникає безпосередньо у товариства, якщо ж і воно не придбає частку, то стягнення на частку здійснюється шляхом її продажу з публічних торгів. У разі якщо протягом місяця частка не була придбана з публічних торгів, товариство здійснює виділ майна, пропорційно частці учасника, за рахунок якого кредитор задовольняє свої вимоги [12, ст. 20].

За Законом Республіки Біларусь “Про товариства з обмеженою відповідальністю” у разі звернення стягнення на частку одного з учасників, інші учасники за рішенням загальних зборів без врахування голосів боржника повинні протягом 3-х місяців з моменту звернення кредиторів виплатити дійсну вартість цієї частки пропорційно їх часткам у статутному капіталі, якщо інший порядок не встановлений статутом або за згодою кредиторів дана виплата може бути замінена виділом майна в натурі. Дійсна вартість частки встановлюється відповідно до балансу на момент пред’явлення вимоги кредиторів [13, ст. 104].

На нашу думку, розв’язання цієї проблеми можливе у контексті вирішення більш широкої проблеми визначення правової природи корпоративних часток, які слід розуміти як оборотоздатні символи корпоративних прав, їх транзитивні знаки, кожна

з яких є, водночас, є субститутом вкладу, що був переданий у власність підприємства. Частки повинні мати унікальні номери і обліковуватися у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань. Це дозволить зробити частки повноцінними об'єктами прав і наблизити, наскільки це можливо, їхній правовий режим до режиму цінних паперів, але без введення їх до депозитарної системи.

Вважаємо за доцільне перейняти іноземний досвід у частині процедури звернення стягнення на частку, зокрема — надати можливість іншим учасникам задовольнити вимоги кредиторів пропорційно їх часткам у статутному капіталі із отриманням відповідних частин частки учасника — боржника. Такий підхід запобігатиме як зверненню стягнення безпосередньо на майно підприємства, так і входженню до підприємства сторонньої особи, і, водночас — задовольнятиме її майновий інтерес. У разі, якщо учасники корпоративного підприємства не реалізують дане право, доцільно надати цю можливість безпосередньо підприємству з наступним анулюванням частки, як це закріплено, зокрема, у Кодексі торгових товариств Польщі [14, ст. 199]. Дана процедура фактично передбачає припинення існування частки як такої та усіх прав, пов'язаних з нею. Виділ частини майна товариства, пропорційної частці учасника-боржника з наступним анулюванням частки для задоволення вимог кредиторів повинен мати місце лише якщо ані товариство ані інші учасники не використовують наведені вище можливості. Альтернативою такому виділу має бути законодавчо закріплена можливість звернення стягнення кредитором безпосередньо на корпоративну частку як на об'єкт прав, причому

вибір — звертати стягнення на майно підприємства чи на власне частку має належати кредиторів: це урівноважуватиме наведені вище можливості учасників та підприємства щодо отримання частки та стимулюватиме їх скористатися такими можливостями. Усі зазначені вище розрахунки повинні проводитися виходячи з тих саме засад, що і розрахунки при виключенні або виході учасника з товариства: ринкова вартість застосовується якщо одним з учасників є держава, або якщо на цьому наполягає кредитор, у інших випадках розрахунки можуть проводитися виходячи з балансової вартості майна підприємства.

На нашу думку, слід, також, уніфікувати положення щодо звернення стягнення на частку для усіх видів корпоративних підприємств на наведених вище засадах.

Реалізація зазначеного вище механізму вимагає внесення істотних змін до Закону України «Про виконавче провадження» для закріплення в ньому відповідної деталізованої процедури.

Висновки. Положення щодо звернення стягнення на корпоративну частку для усіх видів корпоративних підприємств повинні бути уніфіковані на наступних засадах:

— Інші учасники корпоративного підприємства мають право задовольнити вимоги кредиторів пропорційно їх часткам у статутному капіталі із отриманням відповідних частин частки учасника — боржника;

— Якщо учасники корпоративного підприємства не реалізують дане право, підприємство має право задовольнити вимоги кредиторів учасника з наступним анулюванням його частки;

— Примусовий виділ частини майна корпоративного підприємства, пропорційної частці учасника-боржника з

наступним анулюванням частки для задоволення вимог кредиторів повинен мати місце лише якщо ані товариство ані інші учасники не використовують наведені вище можливості, альтернативою такому виділу має бути законодавчо закріплена можливість звернення стягнення кредитором безпосередньо на корпоративну частку як на об'єкт прав, причому вибір — звертати стягнення на майно підприємства чи на власне частку має

належати кредиторів;

— При зазначених вище розрахунках ринкова вартість застосовується якщо одним з учасників є держава, або якщо на цьому наполягає кредитор, у інших випадках розрахунки можуть проводитися виходячи з балансової вартості майна підприємства;

— Для реалізації зазначеного вище механізму у Законі України «Про виконавче провадження» слід закріпити відповідну деталізовану процедуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року №1404-VIII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>. — Назва з екрана.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. — Назва з екрана.
3. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.2001 р. №576-XII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>. — Назва з екрана.
4. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 року №1087-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 5. — Ст. 35.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року №436-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18. — Ст. 144.
6. Кравчук В.М. Звернення стягнення на частку в статутному капіталі товариства / В.М. Кравчук // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vvlas.kiev.ua/poslugy/sudtaa_rbitrazh/131-2010-11-16-17-59-09.html. — Назва з екрана. — 19с.
7. Калінін Р.С. Звернення стягнення на корпоративні права боржника у виконавчому провадженні за законодавством України: сучасний стан та правові засади / Р.С. Калінін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». — 2014. — №4. Том 1. — С. 183-187.
8. Беликов О. Взыскать с юрлица по «чужим» долгам / О. Беликов // Юрид. практика. — 2007. — № 3 (473).
9. Воловик О.А. Интересы господарських товариств. Проблеми правового забезпечення в корпоративних відносинах : монографія / О.А. Воловик. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. — 132 с.
10. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 вересня 2014 року у справі 6-31цс14. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41019648>. — Назва з екрана.
11. Об обществах с ограниченной ответственностью : Федеральный Закон РФ от 26.12.1995 № 208-ФЗ (ред. от 29.07.2017). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_17819/ — Назва з екрана.
12. Об обществах с ограниченной ответственностью [Електронний ресурс]: Закон Республики Армения от 24.10.2001 г. — Режим доступу: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1298&lang=rus>. — Назва з екрана.
13. О хозяйственных обществах: Закон Республики Беларусь от 09.12.1992 г. № 2020-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_hozyajstvennyh_obwestvah.htm. — Назва з екрана.
14. Kodeks spółek handlowych: Ustawa z dnia 15 września 2000 r. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20000941037>. — Назва з екрана.

Смитюх А.В., Пенчукова М.Ю.

Правовые начала обращения взыскания на корпоративные доли.

Аннотация. В статье исследуются правовые нормы законодательства Украины и других государств, в соответствии с которыми осуществляется обращение взыскания на доли в уставных (складочных) капиталах хозяйственных обществ и на пай в производственных кооперативах по долгам участников (членов) соответствующих корпоративных предприятий, освещаются проблемы правопонимания в этой сфере и предлагаются универсальные правовые начала, согласно которым должно происходить обращение взыскания на корпоративные доли независимо от организационно-правовой формы корпоративного предприятия.

Ключевые слова: доли, обращение взыскания, хозяйственные общества, корпоративные предприятия

A. Smitiukh, M. Penchukova

Legal grounds of levy of execution upon the corporate shares.

Summary. Legal rules of legislation of Ukraine as well as rules of foreign countries providing levy of execution upon the shares in the authorized capital of the commercial companies as well as production cooperatives because of shareholders' debts are analyzed in the article. The topic issues of the legal consciousness in this field are enlightened. The general legal grounds for levy of execution upon the corporate share notwithstanding of the legal type of the corporate company are defined.

Keywords: share, levy of execution, commercial companies, corporate companies.

